

Dostál, Bořivoj

Rozbor sídlištního inventáře

In: Dostál, Bořivoj. *Břeclav-Pohansko. III, Časně slovanské osídlení*. Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1985, pp. 51-73

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122155>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV. ROZBOR SÍDLIŠTNÍHO INVENTÁŘE

Časně slovanské a starohradištní sídlištní objekty obsahovaly poměrně nepočetný inventář, jehož převážnou část tvořily keramické fragmenty, zvířecí kosti, úlomky mazanice a prážnic uhlíky a necelé čtyři desítky drobných předmětů z různých materiálů. Jejich početní zastoupení je zachyceno v přehledech V a VI. I když množství inventáře v jednotlivých objektech je ovlivněno řadou činitelů a zejména je nutno počítat s tím, že se dostával do jejich výplně mnohdy druhotně a jindy naopak byl z objektů v době jejich používání odstraňován, přece jen může sledování jeho druhu a množství přispět k správné interpretaci objektu. Plně se potvrzuje pozorování J. ZEMANA, že početnost inventáře v časně slovanských sídlištních celcích je dosti kolísavá, v průměru však velmi nízká, a že závisela na velikosti, hloubce, funkci, délce používání i formě zániku příslušného objektu (ZEMAN 1976, 189).

KERAMIKA Z ČASNĚ SLOVANSKÝCH OSAD

Tzv. osada I

Časně slovanská a starohradištní keramika představovala necelou desetinu keramických nálezů z areálu velmožského dvorce, i když byla zjištěna celkem v 43 objektech; šlo vesměs o drobnější jámy s nevelkým počtem střepů. V kulturní vrstvě se koncentrovala v severní části zkoumané plochy. Z hlediska výzdoby a výrobní technologie ji lze rozdělit na dvě skupiny: nezdobenou v ruce lepenou keramiku a zdobenou zčásti obtáčenou keramiku. Podle nálezových celků lze soudit, že obě skupiny jsou následné, zčásti se však prolínají.

Nezdobená časně slovanská keramika je vyrobena převážně nálepem ve volné ruce; prozrazují to výrazné povrchové nerovnosti zejména u dna a stopy po svislém shlazování uvnitř. Jen nepatrná část nezdobené keramiky má stopy po obtáčení při okraji; jde vesměs o střepy s vyhnutými zaoblenými nebo kuželovitě seříznutými okraji. Hlinité těsto této keramiky bývá ostřeno pískem, slídou a někdy i kaménky v různých kombinacích. Povrch bývá buď hladký nebo jemně drsný. Zbarven bývá většinou hnědošedě, někdy s převahou hnědého, jindy tmavošedého odstínu; téměř vždy však bývá na jedné nádobě několik odstínů. Vypálení je dobré, nikoliv však příliš dokonalé, neboť lomy bývají buď černé nezvrstvené nebo vykazují dvě až tři barevně odlišné vrstvy.

Celé nádoby se nezachovaly, tvarovou variabilitu lze však rámcově zjistit z fragmentů. Převážná část střepů pochází z hrnců, z nichž ojedinělé měly asi miskovitý ráz, a z talířů, které byly současné i se zdobenou časně slovanskou keramikou.

Z hrnců patřících klasickému tvaru pražského typu (I. skupina v pojetí I. BORKOVSKÉHO, 1940, 17, a I. stupeň v pojetí J. POULÍKA, 1948, 15–16) lze uvést větší část nádoby z obj. 75/VD s téměř kolmým zaobleným okrajem,

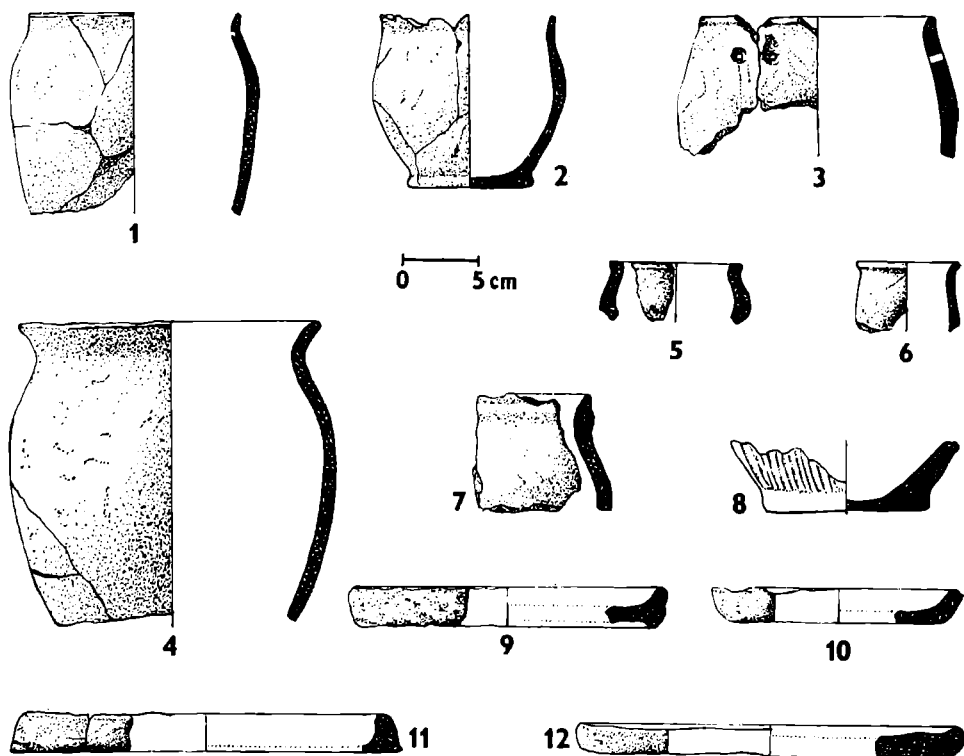
PŘEHLED V
Počty nálezů z časné slovanské osady I v Břeclavi-Pohansku

Číslo objektu	Střepey					Celé nádoby	Zlomky mazanice	Zlomky práznic	Uhličky	Zvířecí kosti	Přesleny	Jiné nálezy
	Celkem	Okraje	Zaoblené	Nezdo- bené	Dna							
1	32	4	11	15	2	—	—	—	1	12	—	
2	43	1	6	36	—	—	—	1	—	11	—	
4	11	5	5	1	—	—	—	—	—	2	—	
5	63	4	19	35	5	—	3	—	—	21	2	
6	10	1	1	8	—	—	—	—	—	—	—	
9	8	1	2	4	1	—	—	—	—	6	—	ataše vědra
10	15	1	7	5	2	—	—	—	—	6	1	
11	5	1	—	3	1	—	1	—	—	34	—	
12	4	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	
13	15	2	—	10	3	—	—	—	—	4	—	
15	72	9	10	49	4	1	16	15	1	22	1	brousek
16	127	18	38	60	11	2	1	17	—	27	1	brousek
17	26	2	17	7	—	—	—	—	—	12	1	
18	7	1	2	3	1	—	5	—	—	—	—	
19	17	4	2	11	—	—	13	—	—	1	—	
22	11	—	1	9	1	—	19	—	2	4	—	struska
26	122	10	29	76	7	—	1	—	—	13	—	
27	15	2	2	10	1	—	—	—	1	6	—	
28	19	—	2	13	4	—	—	—	—	6	—	
31	49	7	15	26	1	—	2	—	3	6	—	
32	17	2	7	8	—	—	9	1	3	2	—	
33	8	—	2	6	—	—	1	—	—	—	—	
34	19	3	2	7	7	1	—	—	—	4	—	
36a	40	3	5	27	5	—	—	3	—	6	—	žel. talíř
38	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	ústěp
41	5	1	1	2	1	—	—	—	—	5	—	
47	8	1	1	6	—	—	—	—	—	—	—	2 žel. kotle
50	21	2	8	11	—	1	—	—	—	—	1	
59	33	3	9	19	2	—	1	—	—	12	1	nůž
60	53	4	18	29	2	—	3	—	—	22	—	
61	42	3	13	21	5	—	1	—	—	6	—	
62	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
70	14	2	1	8	3	—	3	—	—	9	—	
72	289	28	29	178	54	—	17	7	—	42	1	žel. skoba
73	81	5	7	55	14	—	4	—	—	16	—	
75	95	18	12	49	13	1	3	—	—	8	—	
77	32	3	4	19	6	—	1	—	—	4	—	
78	12	—	2	9	1	—	—	—	—	4	—	
79	20	5	—	14	1	—	—	—	—	—	—	
80	4	—	—	3	1	—	—	—	—	1	—	
85	21	2	3	14	2	1	5	1	—	10	—	
119	20	6	3	8	3	—	—	1	—	2	—	
120	40	10	3	12	15	—	2	—	—	4	1	nůž
121	14	4	3	2	5	—	—	—	—	1	—	
Celkem	1556	178	304	890	184	8	112	47	11	351	10	

s náznakem lomu v horní části a s poměrně širokou spodní částí (*obr. 13:1; tab. XVIII:1*). Výjimečný je dvoukónický kalichovitě rozevřený hrnc s prstencovitě rozšířeným dnem z obj. 75/VD (*obr. 13:2; tab. XVIII:2*), který zhruba odpovídá I. skupině hrnců z Přítluk (POULÍK 1960, 187—8). Ostatní hrncovité tvary, zejména z obj. 72/VD, mají vyhnuté okraje a celková profilace je soudkovitá až kulovitá; odpovídají II. skupině klasifikace I. PLEINEROVÉ a J. ZEMANA (1970, 725) a 3. skupině přítlucké klasifikace J. POULÍKA (1960, 188). Z kulturní vrstvy pochází fragment, který se typologicky blíží hrncům se zataženým okrajem (*obr. 13:3*), patřícím k náplni časné slovanské keramiky (BIALEKOVÁ 1962, 131—132; *obr. 47:4; 48:6*). Některé nezdobené tvary z kulturní vrstvy připomínají stlačené misky (*obr. 13:5; 14:8*), které mají analogie v Dessau-Mosigkau (KRÜGER 1967, Abb. 30:h, 33:p), v Szeligách (SZYMAŃSKI 1967, *obr. 73:7, 89:5 aj.*) a v Zimně (AULICH 1972, *tab. VI:13*). Tvarově zajímavá je i téměř válcovitá nádobka s odsazeným zaobleným okrajem (*obr. 13:6*); podobné jsou v Dessau-Mosigkau (KRÜGER 1967, Abb. 34:g,r; 35:h). Okraje nezdobených časné slovanských hrnců jsou převážně zaoblené, vzácněji též vodorovné nebo kuželovitě seříznuté (*obr. 6B:a—c*). Dna nezdobené časné slovanské keramiky přecházejí na vnější straně ve výduť prostou hranou, častěji jsou však rozšířená a vytvářejí náběh k prstenci. Naspodu jsou převážně rovná až vypouklá, takže nádoby špatně stojí, výjimečně jsou slabě klenutá. Z vnitřní strany jsou buď rovná a tudíž stejně silná jako stěny, převážně však zaoblená ke stěnám, takže jsou značně masivní, zejména na přechodu dna ve stěny. Na žádném se nevyskytla ani technická značka — důlek či kruhový výstupek.

Talíře mají většinou masivní dna (ojediněle se objeví i nápadně tenká dna), zpravidla rovná na spodní a hrbolatá na vnitřní straně, a hrubě modelované nízké stěny vytvářející někdy u dna obvodové prstence a nahoře zaoblené nepravidelné okraje. U jedněch, snad starších, jsou okraje velmi nízké (*obr. 13:12*), takže talíř má podobu plochého disku, u ostatních jsou stěny vyšší, buď kónicky rozevřené (*obr. 13:9,10*) nebo zatažené (*obr. 13:11*). Jejich průměr kolísá mezi 17—26 cm, vysoké jsou zpravidla jen 1,5—2,5 cm. Vyskytují se v náleзовých celcích s nezdobenou (obj. 72/VD) a smíšenou časné slovanskou keramikou (obj. 50 — *obr. 14:7*). Vzhledem k tomu, že jsou zásadně hotoveny v ruce, lze se domnívat, že se vytrácejí spolu s keramikou pražského typu.

Výjimečně se objeví i na nejstarší v ruce robené časné slovanské keramice jednoduché výzdobné prvky. Je to především vývalkovitá lišta pod okrajem (*obr. 13:7*), která je v hladkém, častěji však přesekávaném provedení zjišťována v 1—5 % na časné slovanské keramice mezi Dněprem a Západním Bugem, např. v Korčaku (RUSANOVA 1968, 578; *táž 1973, 11—12*), v Samčincích (CHAVLJUK 1961, 189; *týž 1963, 347*) a v Chotomelu (KUCHARENKO 1957, 95, *obr. 36:7*). P. I. CHAVLJUK o ní soudí, že vyšla z používání ještě v 6. století (1963, 374). I. P. RUSANOVA však předpokládá její existenci ještě v 6.—7. století (1973, 21, *tab. VIII*). Z rytých prvků jsou to body tvořící nepravidelné řady nebo oválky (*obr. 17:5,6*), svislé rýhy na spodní části výdutě (*obr. 13:8*) připomínající rýhování laténských situl (taková keramika byla v Běchovicích — VENCL 1973, *obr. 4:14b*), jednoduchá zcela nepravidelná vlnice (*obr. 17:4*) — podobná výzdoba byla v Ripněvě II — BARAN 1972, *obr. 12:2*, a v Czekanowě — SZYMAŃSKI 1967, *obr. 102:5*). Na rozmezí mezi rytou a kolkovanou výzdobou stojí štěp zdobený motivem lidského obličejce s naznačenými očima a nosem (*obr. 17:2*).

Obr. 13. Břeclav-Pohansko. Ukázky nezdobených keramických tvarů z tzv. osady I. Hrncovité tvary (1, 2, 7, 8 — obj. 75/VD; 3 — čtv. A 11–52; 4 — čtv. A 1–57), drobné miskovitě a pohárovitě tvary (5 — čtv. A 5–55; 6 — čtv. A 12–56) a hliněné talíře (9 — čtv. A 11–53; 10 — čtv. A 10–61; 11 — čtv. A 15–58; 12 — čtv. A 7–56)

Kolkované kroužky se vyskytly na střepu z obj. 119/VD (obr. 17:3; tab. XVIII:5). Kolkovanou výzdobou na slovanské keramice se naposled zabýval S. VENCL; zjistil, že jednoduché kroužkovité kolky mají široký kulturní i časoprostorový výskyt, a soudí, že se rozšířily po celém slovanském světě na základě cizích podnětů během expanze Slovanů z pravlasti (1973, 375–381). Vzhledem k nálezovým kontextům je datování zmíněného střepu z Pohanska do 6. století nejpravděpodobnější. Uvedené výzdobné prvky se vyskytují natolik ojediněle a více méně náhodně, že nenarušují jednotný ráz nálezových ceklů s nezdobenou časně slovanskou keramikou. — Poměrně často se vyskytují reparační otvory.

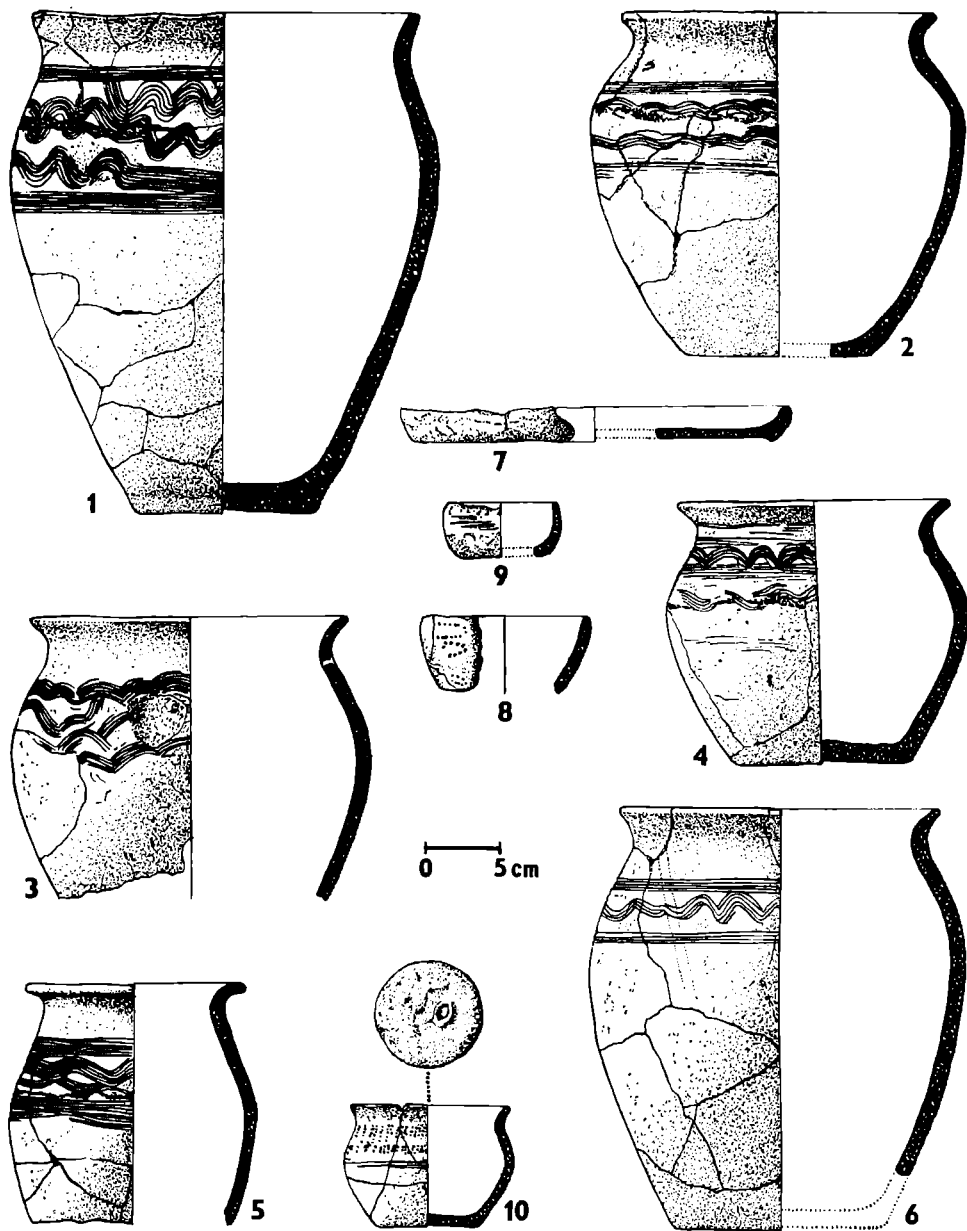
Zdobená časně slovanská a starohradištní keramika nevykazuje v mnoha směrech podstatné rozdíly proti nezdobené časně slovanské keramice. Je tomu tak v míšení hliněného těsta, v povrchové úpravě, barvě a vypálení. Výrazný rozdíl proti nezdobené časně slovanské keramice je však vedle samého zdobení ve výrobní technice. Část zdobených nádob byla zřejmě i nadále vyráběna nálepem bez jakéhokoliv dodatečného obtáčení, většina je však při okraji nebo v celé horní části obtáčená na kruhu. Šlo zřejmě o ruční kruh s pomalou a krátkodobou rotací, neboť obtáčení je jen dílčí, neodstraňuje podstatnou část stop po nálepkové technice a též výzdoba na značné části nádob je převážně neumělá, nevyužívající dostatečně rotace kruhu. V tvarech jsou zastoupeny hrnce a misky.

Hrnce jsou v absolutní převaze. Převládají mezi nimi soudkovité tvary s maximální výdutí přibližně v polovině výšky (*obr. 14:3,6*); zvláště typické — zřejmě pro pozdější období — jsou hrnce s nápadně vydutou střední částí z obj. 16/VD a z vrstvy pod obj. 24/VD (DOSTÁL 1975, tab. 44:6,8,9; 55:15). Některé soudkovité tvary mají náběh k dvoukóničnosti (*obr. 14:4*). Méně jsou zastoupeny tvary vejčité, z nichž některé jsou minimálně obtáčeny a velmi primitivně zdobený (*obr. 14:1*), jiné jsou silně stlačené, takže nabývají miskovitého vzhledu, nebo výduť vykazuje zaoblený lom, takže se stávají dvoukóničnými (*obr. 14:5; tab. XX:3*) Některé z fragmentárně zachovaných hrnců mají ústí široce rozevřené, jiné mají nápadně štíhlou horní část, která někdy přechází ve výrazně odsazené hrdlo a ústí (DOSTÁL 1975, tab. 104:6). Okraje hrnců jsou esovitě vyhnuté a převážně zaoblené. Vzácně se objevuje náznak tupého kuželovitého seříznutí, dále válcovité seříznutí kombinované někdy se zdobením seříznuté části. Zcela ojedinělé je vodorovné seříznutí kombinované v jednom případě s nálevkovitým. Dna hrnců jsou rovná i slabě klenutá, většinou však ještě dosti masivní, na vnitřní straně zaoblená. Vytrácejí se již prstencovitá rozšíření na vnější straně. Objevují se negativní otisky osy kruhu (v obj. 5, 61, 73/VD).

Podle velikosti tvořily zdobené podunajské hrnce dvě skupiny: jedna s průměry okrajů mezi 12—15 cm (žádný hrnec z této skupiny se nezachoval celý a nelze tudíž hovořit o výšce a obsahu), druhá s průměry okrajů od ± 20 do ± 25 cm; z této skupiny mohly být tři hrnce rekonstruovány: jejich výška kolísala mezi 23—33 cm a obsah činil 6—12 litrů. Při pokusech o nalezení matematického vztahu mezi průměrem okraje, výškou a obsahem (za použití sídlištní i hrobové keramiky z Pohanska) se nepodařilo RNDr. Z. WEBROVI, CSc. dojít u časně slovanské keramiky (zdobené i nezdobené) k pozitivnímu výsledku: vynášené hodnoty nevytvářely Gaussovu křivku. Je to zřejmě důsledkem toho, že formování každé časně slovanské nádoby bylo individuální, ať už byla vyhotovena jen v ruce nebo s dodatečným obtáčením na kruhu.

Misky jsou zastoupeny dvěma typy. Prvý představuje v ruce hnětená miska s oblými stěnami a zataženým okrajem, zdobená pásem místy zanikajících vodorovných rýh z obj. 34 (*obr. 14:9; tab. XX:4*) a miska zdobená kroužky z vpichů z kulturní vrstvy (*obr. 14:8*). Průměry okrajů těchto misek kolísají mezi 7—12 cm, výška první je jen 3,5 cm. Nejblíží analogií tohoto typu misek je vrchlíkovitá miska z obj. 16 z nejstaršího časně slovanského horizontu z Kadaně (BUBENÍK 1972, 376, *obr. 3:6*). Ze stejného horizontu pochází miska z Prahy-Bohnic, zatímco miska z Prahy-Bubenče patří už horizontu smíšenému (ZEMAN 1976, 190—192, *obr. 19:2; 29:4*). Druhý typ reprezentuje hrncovitá miska z obj. 16/VD se stlačeným esovitým profilem, s deformovanou důlkovou značkou ve dně, zdobená dvěma pásy hřebenových vpichů a dvěma vodorovnými rýhami (*obr. 14:10; tab. XX:5*).

Výzdoba obtáčené časně slovanské a starohradištní keramiky je pouze rytá a lze v ní rozlišovat rozdílnou technickou úroveň provedení ovlivněnou především tím, zda se nanášela na stojící nebo pomaleji či rychleji rotující nádobu. Nejčastějším výzdobným motivem jsou vodorovné pásy hřebenových vlnic a rýh různě kombinované: jedna nebo dvě hřebenové vlnice bývají zpravidla nanášeny mezi dvěma pásy vodorovných rýh nad nebo na největší výdutí (*obr. 17:25,26*); někdy chybí horní pás vodorovných rýh (*obr. 17:29*). Vlnice mají někdy zahrocené spodní části nebo přecházejí téměř v klikatku (*obr. 17:30*). Jindy jde o tři nebo více pásů hřebenových vlnic omezených někdy jednostranně a jindy oboustranně pásem rýh

Obr. 14. Břeclav-Pohansko. Ukázky zdobených keramických tvarů z tzv. osady I. Hrnce (1 – čtv. A 4/5–65; 2 – obj. 62/VD; 3 – obj. 1/VD; 4 – obj. 85/VD; 5 – obj. 61/VD; 6 – obj. 15/VD), misky (8 – z kult. vrstvy; 9 – obj. 34/VD; 10 – obj. 16/VD) a talíř (7 – obj. 50/VD)

(obr. 17:31,39), pokrývajících horní část nádoby, případně jevícími tendencí pokrýt celý povrch hrnce. Na vlnicích můžeme pozorovat, že byly provedeny buď na stojící nebo pomalu rotující nádobě a pak jsou přes zřejmou snahu vytvářet symetrické obrazce nepravidelné, různě zadržované a deformované podle zručnosti hrnčíře. Jindy jsou vlnice provedeny na rychleji rotující nádobě a pak jsou většinou skloněny vlevo, jsou převážně asymetrické, někdy značně vysoké, jindy nízké; i když zůstávají mnohdy nepravidelné, jsou hotoveny zručně, svižně, svérázným rukopisem a mají tendenci pokrývat celý povrch nádoby. K vzácnějším výzdobným motivům patří hřebenová klikatka a hřebenové vpichy objevující se buď samostatně v 1—2 pásech (obr. 17:24) nebo sevřené mezi dvěma pásy vodorovných rýh či kombinované s jedním pásem vodorovných rýh nebo s hřebenovými vlnicemi (obr. 17:7—16). Svislé nebo šikmé svazky rýh doplňují někdy hřebenové vlnice a vodorovné rýhy (obr. 17:17—21). Pozoruhodná je výzdoba sestávající z polí vzniklých z obvodového vodorovného pásu a svislých svazků rýh vyplněných neuspořádanými vpichy (obr. 17:9). Zcela ojediněle se vodorovné a svislé pásy rýh někdy doplňují, jindy přesekávají a vytvářejí souvislé pásy nebo šachovnicový vzor (obr. 17:11) připomínající ornamentaci saltovské keramiky v přičernomořských oblastech (VAŽAROVA 1965, obr. 72, 86; COMSA 1963, Pl. 1; PLETNĚVA 1967, obr. 26). Začíná se objevovat výzdoba na vnitřní straně okraje a na seříznuté ploše okraje.

Tzv. osada II

Většinu hliněných výrobků představují fragmenty nádob (1459 kusů) jen výjimečně rekonstruovatelné v celé tvary (6 kusů) nebo větší části horní (20 kusů) či spodní (9 kusů). Převahu tvoří nezdobené střepy (1031 kusů), které jen složením hliněného těsta, zpracováním povrchu a stopami výrobní technologie mohou poskytnout rámcové svědectví, že jde skutečně o časně slovanský inventář, další poznatky však z nich běžnými současnými metodami nemůžeme získat. Část střepů nese výzdobu (188 kusů), podle níž lze částečně soudit na výrobní technologii a chronologii. Z technologicko-typologického hlediska mají význam i zlomky den (118 kusů) a nejdůležitější jsou v tomto ohledu okraje (121 kusů). Probereme nejdříve jednotlivé složky uvedených keramických pozůstatků než přistoupíme k celým tvarům a k řešení typologickochronologických otázek.

Hlinité těsto keramiky z tzv. časně slovanské osady II na Pohansku je pro-mišeno pískem, většinou hrubším, který však není na povrchu patrný a projevuje se nejvýše jeho jemným zdrsněním. Drobné kaménky v těstě jsou vzácné; ve větším množství, kdy se výrazně jeví na lomu i v povrchové struktuře střepu se objevují jen na ojedinělých fragmentech, např. v obj. 43a/LŠ, 50/LŠ, na dvou zlomcích dna a v hlíně hrubě hnětené misky z obj. 28/LŠ (obr. 15:8). Slída, je-li prostým okem správně rozlišena, je v malém množství v téměř každém střepu; jako výrazná složka se objevuje jen ojediněle, např. ve střepu z obj. 26/LŠ (obr. 16:4).

Povrch střepu bývá vesměs jemnější než jeho vnitřní struktura. Je buď jemně drsný, např. u hrnce z obj. 25/LŠ (obr. 15:6; XIX:2) a z obj. 3—4/V—III (obr. 15:4; XVIII:6) nebo hladký, tj. potažený jemnější vrstvou, např. u hrnce z obj. 4/V—XIV (tab. XVIII:3) a 50/LŠ (obr. 15:7). Vyhlazený ale hrboalkovitý povrch mají např. hrnce z obj. 40/LŠ (obr. 15:3) a 50/LŠ (obr. 15:5). Všechny uvedené

PŘEHLED VI

Počty nálezů z časně slovanské osady II v Břeclavi-Pohansku

Úsek	Číslo objektu	Střepy					Celé nádoby	Zlomky mazanice	Zlomky pražnic	Uhlíky	Kosti	Hřebeny	Přesleny	Brousky	Struska	Jiné nálezy
		Celkem	Okraje	Zdobené	Nezdobené	Dna										
Val XII/1966	1 3	113 34	10 2	— 7	99 23	13 2	— —	— —	— —	10 2	— —	— —	— —	— —	— —	
Val III/1965	3/4	5	2	—	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
Val XIV/1975	4	134	15	2	110	7	1	—	—	63	—	1	—	—	zl. žernovu, kov. vědra — — — — — — — — — — — —	
	5	21	2	2	13	4	—	—	—	23	—	—	—	—		
	6	57	2	2	48	5	—	—	—	18	—	—	—	—		
	6a	48	4	1	40	3	—	—	—	4	1	—	—	—		
	11	17	4	6	4	3	—	—	—	1	—	—	—	—		
	12	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	17	69	4	19	38	8	—	—	4	—	3	—	—	1		1
	18	22	1	6	13	2	—	—	—	—	4	—	—	—		—
	19	48	4	9	30	5	—	—	—	—	23	—	—	—		—
	22	3	—	1	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—		—
	23	12	—	2	6	4	—	—	—	—	4	—	—	—		—

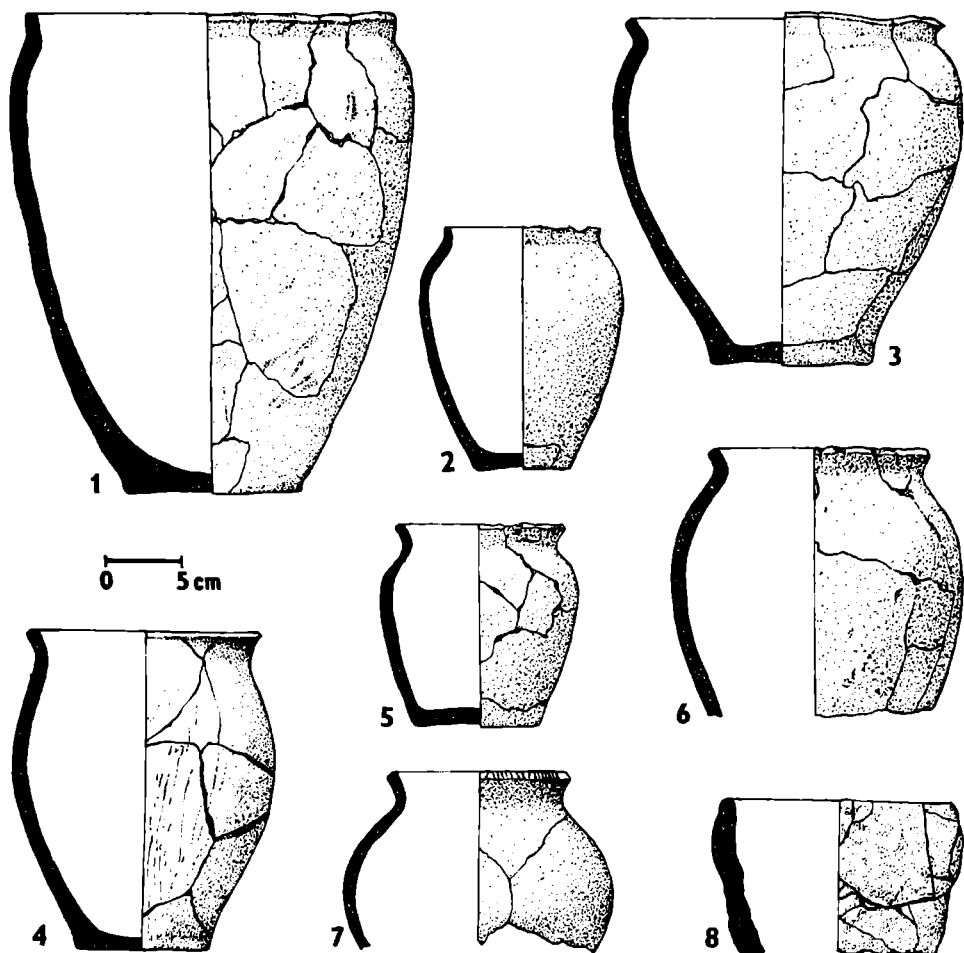
způsoby úpravy povrchu se vyskytují u nezdobené keramiky, zdobená keramika se omezuje na první dvě varianty povrchové úpravy.

Výrobní technika nezanechala na všech střepech výraznější stopy. Můžeme ji sledovat jen na některých fragmentech z oněch částí nádob, kde se zpravidla zachovávají (okrajové části, vnitřní strana výdutě, na dně, na výzdobě apod.), nebo na uvedených místech celých nádob či na jejich větších částech. Veškerá časně slovanská keramika byla v zásadě vyráběna nálepem a při konečné úpravě se vždy nepodařilo odstranit úplně nerovnosti po válečcích a žlábků, které vznikly při jejich zahlazování. Svislé nebo šikmé stopy po shlazování válečků na vnitřní straně nádob můžeme pozorovat jak na nezdobené keramice tak u nádob zdobených. Na druhé straně většina zdobené keramiky a ojediněle i některé nádoby nezdobené byly dodatečně obtáčeny; stopy po obtáčení v podobě jemných rýžek se jeví zejména na okraji nebo v celé horní třetině vnější strany nádoby. Pouze na jednom dně z obj. 26/LŠ se objevila technická značka v podobě plastického mezikruží, svědčící o použití ručního hrnčířského kruhu. V souvislosti s výkladem o výrobní technice je na místě poznámka o údržbě poškozené keramiky; je doložena výskytem reparačního otvoru na střepech z obj. 5/V—XIV.

Okraje vykazují všechny základní typy a varianty české klasifikace podle PLEINEROVÉ—ZEMANA (1970): např. typ a, typ b, typ b2, typ c1, typ c2 (obr. 6B). Výrazně převládají zaoblené okraje — typ a (55 %), pak následují kuželovitě seříznuté okraje (31 %; varianta c1 — 29 %, varianta c2 — 2 %) a nakonec vodorovně seříznuté okraje (14 %; varianta b1 — 13 %, varianta b2 — 1 %). U okrajových střepech také nemůžeme vždy říct, zda pocházejí z nádob zdobených či nezdobených. Vyčleníme-li z daného souboru okraje ze zdobených a obtáčených nádob, pak procentuální zastoupení jednotlivých typů okrajů vypadá u zdobené a nezdobené keramiky podstatně jinak i přes výše zmíněnou nejistotu. U nezdobené v ruce lepené keramiky je pak 42 % okrajů kuželovitě seříznutých, 36 % okrajů zaoblených a 22 % okrajů vodorovně seříznutých, zatímco u zdobené a obtáčené keramiky je 85 % okrajů zaoblených, 12 % kuželovitě seříznutých a 3 % vodorovně seříznutých.

Dna bývají z vnější strany rovná (asi 60 %) i mírně klenutá (asi 40 %), z vnitřní strany zaoblená (36 %) nebo rovná (56 %); vyklenutí dna na vnitřní straně bývá vzácné (8 %). Použijeme-li pro rozřídění den české klasifikace (PLEINEROVÁ—ZEMAN 1970, 727, obr. 7) musíme ji pro postižení všech odlišností zjištěných na materiálu z Pohanska rozšířit o typ e (dna vně klenutá, uvnitř ve středu zeslabená — zaoblená) a typ f (dna vně klenutá, zevnitř rovná — obr. 6C). Největší zastoupení by pak měl typ a (34 %), pak typ d (24 %), typ f (22 %), typ e (12 %) a typy b a c by se jeví jako výjimečné (po 4 %). Při hodnocení střepevého materiálu nemůžeme ovšem poznat, zda dno pochází z ručně lepené či částečně obtáčené, nezdobené nebo zdobené nádoby, takže nemůžeme říct, které typy den převažují u starší a které u mladší keramiky. K typologii den nutno ještě poznamenat, že u značného počtu můžeme na profilu pozorovat, že ke vztahu k šikmé stěně spodku nádoby je vlastní dno kolmo odsazené (obr. 15:3) až prstencovitě rozšířené (obr. 6B:d', e'). Značné procento den je velmi masivní, jsou silná 1,5—2 cm, v jednom případě dokonce 4 cm (obj. 1/V—XII).

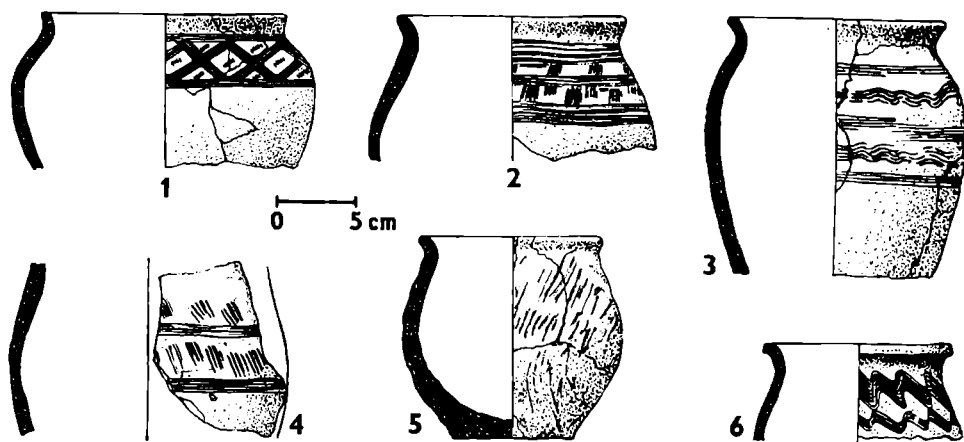
Výzdoba. Časně slovanské sídlištní nálezné celky z Pohanska včetně tzv. osady II ukazují, že v jedněch se nacházela výlučně nezdobená keramika, zatímco v jiných se tato objevovala vedle keramiky zdobené v jistém procentuálním zastou-

Obr. 15. Břeclav-Pohansko. Ukázky nezdobených keramických tvarů z tzv. osady II.
 1 — obj. 103/SP; 2 — obj. 4/V—XIV; 3 — obj. 40/LŠ; 4 — obj. 3—4/V—III; 5 — obj.
 50/LŠ; 6 — obj. 25/LŠ; 7 — obj. 50/LŠ; 8 — obj. 28/LŠ

pení, více či méně rozdílném. Tento fakt je možné vysvětlit chronologicky tak, že zdobená časně slovanská keramika nastupuje později než nezdobená, postupně nabývá převahy a přerůstá v průběhu 7. století ve výhradně zdobenou starohradištní keramiku. Nejjednodušším výzdobným prvkem jsou záseky na okrajích, které se objevují i na jinak nezdobené keramice (obr. 15:7). Tato výzdoba se velmi často objevuje na časně slovanské keramice v Bulharsku (VAŽAROVA 1965, obr. 63; táž 1968, 151), na Podolí (PRICHODNJUK 1975, tab. 22—24) a ve východní Evropě vůbec (RUSANOVA 1976, 19, obr. 8). V Čechách se podle J. ZEMANA (1976, dle obrázků) nevyskytuje, i když v novějších nálezích ani tam nechybí (BUBENÍK 1979, obr. 1:4, 5, 7). U zdobené keramiky jsou záseky na okrajích provedeny hřebenem. Další výzdobné motivy jsou zásadně ryté hřebenem, tj. sestávají z několika paralelních linií, a to buď obvodových přímých, zvlněných, výjimečně obloukovitých (obr. 17:32—33) nebo kolmých či šikmých

útržkovitých (*obr. 17:35—37*); ojediněle se objeví i hřebenové vpichy. Vlnicová výzdoba vystupuje někdy samostatně, i když se nikdy neomezuje na jeden pás, ostatní výzdobné motivy se objevují důsledně v kombinacích; fragmenty nádob však někdy nedovolují celou kombinaci rozlišit. Nejčastější kombinací jsou dvě hřebenové vlnice nacházející se mezi třemi pásy vodorovných rýh (*obr. 17:27*) nebo dvě hřebenové vlnice mezi dvěma pásy vodorovných rýh (*obr. 17:26*). Méně je zastoupena jedna hřebenová vlnice mezi dvěma pásy vodorovných rýh (*obr. 17:25*) a někdy je vztah vlnic a rýh volnější. Pro všechny tyto kombinace bychom našli dostatek analogií v českém (ZEMAN 1976, *obr. 13—19, 27—28, 50*; PLEINE-ROVÁ 1968, *obr. 6, 10, 13, 15*), slovenském (BIALEKOVÁ 1962, *obr. 2, 3, 6, 10, 32, 39*), polském (HACHULSKA-LEDWOS 1971, *obr. 111, 112, 114*; SZYMAŃSKI 1967, *obr. 19:4, 11, 16; 20:1; 21:3,16; 27:22 aj.*) i východoslovanském materiálu (RUSANOVA 1973, *tab. 29*; GONČAROV 1963, *obr. 2, 8, 10—12, 17*). Vzácnější jsou šikmé svazky rýh střídané vodorovnými pásy rýh (*obr. 17:37*) nebo kolmé svazky rýh prokládané vodorovnými rýhami (*obr. 17:35*), které mají několik analogií v Děvínské Nové Vsi (EISNER 1952, *obr. 18:1; 22:8; 39:10; 60:5*). V polském Santoku se ovšem vyskytuje tento ornament spolu s klikatkami ve všech sedmi sídlištních vrstvách od 7. až do 12./13. století s kulminací v 5. vrstvě z první poloviny 10. století (DYMACZEWSKA 1970, 157, *obr. 3*). Na široké mísovité nádobě, z níž byla část střepů nalezena v ob. 4/V—XIV, můžeme pozorovat krásný kazetový ornament vymezený dvojicí vodorovných pásů rýh, mezi nimiž vytvářejí křížem ryté svazky rýh obdélníkovitá a trojúhelníkovitá pole s vidlicovitými vpichy ve středu (*obr. 16:1; 17:34*); tvar i výzdoba této nádoby vzdáleně připomíná langobardskou keramiku z pozdního období stěhování národů (TEJRAL 1976, *tab. XI:2; IX:2; obr. 31:2*). Kazetový ornament je poměrně častý v Klučově (KUDRNÁČ 1970a, *obr. 50:3,4; tab. XLII:1; XLVIII:1; LI:1, 3*) a ojediněle se vyskytuje v Dessau-Mosigkau (KRÜGER 1967, *obr. 26:A*). Vzácná je výzdoba hřebenových obloučků známá též z Děvínské Nové Vsi (EISNER 1952, *obr. 23:5*) a Klučova (KUDRNÁČ 1970a, *tab. XXXIX:1*), motiv hřebenové klikatky a kombinace rytých vodorovných pásů

Obr. 16. Břeclav-Pohansko. Ukázky zdobených keramických tvarů z tzv. osady II.
 1 — obj. 4/V—XIV; 2 — obj. 19/V—XIV; 3 — obj. 50/LŠ; 4 — obj. 26/LŠ;
 5 — obj. 104/SP; 6 — obj. 69/LŠ

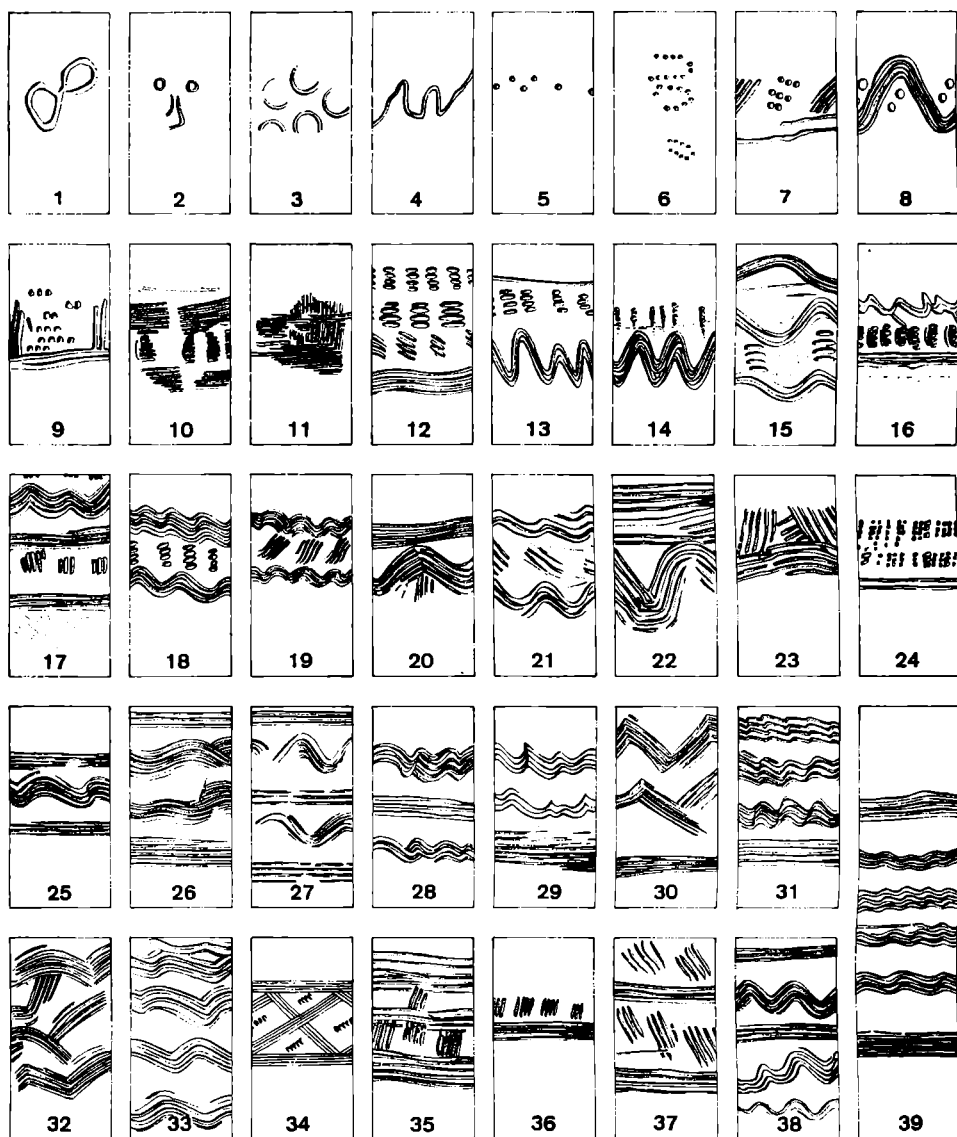
s řadou šikmých hřebenových vpichů mezi nimi. Výzdoba z vpichů byla zachycena na několika střepech, které jsou však natolik drobné, že její celkový ráz nelze postihnout. O šikmých rýhách na kulovitém hrnci z obj. 104/SP (*obr. 16:5*) nelze rozhodnout, zda jsou výzdobou nebo pozůstatkem hrubé modelace. Podobná nevýrazná výzdoba je i na některých hrncích v Szeligách (SZYMAŃSKI 1967, *obr. 11:28; 21:15 aj.*).

Zvláštní pozornost si zaslouží technické provedení vlnovek. Ve většině případů jsou ryté neuměle a nepravidelně, někdy jsou dole zahrocené, stojaté a vykazují řadu dalších nepřesností svědčících, že byly dělány na stojící nebo pomalu rotující či pracně obtáčené nádobě. Naproti tomu v jiných objektech (48, 63, 66, 68, 69/LŠ) je vlnovková výzdoba provedena velmi zručně, i když někdy nedbale, což souvisí s tím, že byla dělána na rychleji rotující nádobě, tedy na dokonalejším kruhu, a bude patrně i o něco mladší, snad již starohradištní.

Tvarová náplň časně slovanské keramiky z tzv. osady II je stejně jako jinde v základních tvarech skromná, vykazuje však značné množství variant. Studovaný nálezkový soubor nás lépe informuje o morfologii nezdobené keramiky.

Nezdobená časně slovanská keramika je reprezentována převážně hrnci a pouze jedinou miskou a talířem. Mezi hrncovitými tvary jsou zastoupeny čtyři základní skupiny a příslušné typy časně slovanské keramiky podle klasifikace I. PLEINEROVÉ a J. ZEMANA (1970). Skupina I, vlastní pražský typ v pojetí I. BORKOVSKÉHO (1940, 17), tedy vázovité hrnce s kolmým okrajem, tam vystupuje jak v typu 1 s užším ústím, a to v celém tvaru v obj. 4/V—XIV (*obr. 15:2*), ve větších částech v obj. 1/V—XII, 40/LŠ i v drobnějších fragmentech v obj. 103/SP a 104/SP, tak v typu 2 s širším ústím, a to jako celá nádoba v obj. 103/SP (*obr. 15:1*) i jako větší fragment v obj. 50/LŠ. Skupina II — baňaté hrnce s vyhnutým okrajem — je známa jak v typu 1 s největší výdutí v horní třetině z obj. 40/LŠ (*obr. 15:3*) a z obj. 5/V—XIV, tak v 2. typu s maximální výdutí v polovině výšky z obj. 50/LŠ (*obr. 15:7*) a z obj. 104/SP (*obr. 16:5*). Skupina III — vejčité hrnce s vyhnutým okrajem — je dobře reprezentována celým hrncem z obj. 3—4/V—III (*obr. 15:4*) a téměř celým tvarem z obj. 25/LŠ (*obr. 15:6*); není vyloučeno, že k ní patří i fragment z obj. 3/V—XII. Hrnce II. a III. skupiny z Pohanska mají na rozdíl od českých exemplářů vyšší a prohnutější okrajovou část. Skupina IV — zaobleně dvoukónické tvary — je zastoupena 1. typem s největší výdutí v polovině výšky v obj. 4/V—XIV a 2. typem s lomem v horní třetině v obj. 50/LŠ (*obr. 15:5*) a v obj. 43/LŠ. K této skupině snad patří střepy s nevýrazně vyvinutými okraji z obj. 1/V—XII a 4/V—XIV. Zvláštní tvar mezi nezdobenými hrnci představuje fragment s mimořádně vysokým a lehce vyhnutým okrajem z obj. 28/LŠ (DOSTÁL 1982, *obr. 13:2*) vzdáleně připomínající volyncevské a romensko-borševské keramické tvary s vysokými hrdly (SUCHOBOKOV 1975, *obr. 24—27, 42—43*).

Mísy jsou v tzv. osadě II zastoupeny pouze jediným exemplářem z obj. 28/LŠ. Je hrubě hnětená v ruce, se zaobleným okrajem a s kónickým tělem; nemá zachováno dno, takže rekonstrukce celkového vzhledu je nejistá (*obr. 15:8*). Zád se však, že není tvarově příliš vzdálena několika vzácným exemplářům z Čech, které jsou vrchlikovité, případně s plochým dnem a s kónickým tělem (ZEMAN 1976, 190—192; *obr. 29:4*). V Dessau-Mosigkau jsou podobné tvary označovány jako „Kumpf“ a jsou průběžné všemi fázemi tamnějšiho sídliště; v pojetí B. KRÜGERA jde o tvary blízké hrncům se zataženým okrajem (KRÜGER 1967, *obr. 22:c, d, h, i, j; 23:j; 24:g; 25:i, 26:f; 28:l,m; 33:h*), které PLEINEROVÁ a ZE-

Obr. 17. Břeclav-Pohansko. Výzdobné motivy časně slovanské a starohradištní sídlištní keramiky. Neúplné ornamenty ze střepeň (2, 3, 7, 8, 10–23, 36, 38), úplné ornamenty z celých nádob nebo z jejich horních částí (1, 4–6, 9, 24–35, 39). Z tzv. osady I (2–33, 39) a z osady II (34–38). 1 – jáma 21/SP; 2 – obj. 26/VD; 3 – obj. 119/VD; 5 – obj. 72/VD; 9, 21 – obj. 73/VD; 24, 29, 39 – obj. 16/VD; 25, 32, 33 – obj. 1/VD; 26 – obj. 62/VD; 27 – obj. 34/VD; 28 – obj. 24/VD; 31 – obj. 5/VD; 4, 6–8, 10–20, 22–23 – z kult. vrstvy VD; 34 – obj. 4/V–XIV; 35 – obj. 19/V–XIV; 36 – obj. 31/LŠ; 37 – obj. 26/LŠ; 38 – obj. 23/V–XIV

MAN (1970, 726, obr. 5) označují za V. skupinu časně slovanských hrnců.

Talíře reprezentuje bezpečně pouze jediný zlomek z obj. 3—4/V-III; má zaoblený vně vykloněný okraj. Další zlomek z obj. 17/V-XIV, s dnem 2 cm silným a s úzkým okrajem vysokým pouze 1 cm, nelze jednoznačně k talířům přidat; může jít o zlomek pražnice. Poznatky o talířích naposled shrnul v rámci celé slovanské oblasti J. ZEMAN (1976, 192).

Zdobená časně slovanská keramika je v osadě II zastoupena jen hrnci. Celých nádob nebo částí, podle nichž se dá celkový profil odhadnout, je však jen velmi málo (8 kusů). Převážná většina hrnců má vejčité tvary (*obr. 16:3*), u některých nelze vyloučit tvar soudkovitý (*obr. 16:2*) až kulovitý (*obr. 16:5*) ojediněle jsou pohárovitě rozevřené a jeden fragment vykazuje náběh k dvoukóničnosti (*obr. 16:4*). Všechny tyto varianty mají vyhnutý a převážně zaoblený okraj. Výjimkou mezi zdobenou keramikou je mísovitý hrnec z obj. 4/V-XIV, který má téměř kolmý a vodorovně seříznutý okraj jako starobylejší nezdobené tvary (*obr. 16:1*).

Velikost nádob — hrnců — značně kolísá. Z celých tvarů nezdobené keramiky poznáváme, že jsou v ní zastoupeny hrnce o výšce 13—29 cm, o průměru okraje 9,5—22 cm a o obsahu od 0,86 do 9,7 litru. Nálezy okrajových zlomků, mezi nimiž byly naměřeny průměry i 24 a 30 cm, však ukazují, že se vyskytovaly nádoby i mnohem větší výšky a obsahu. Podobná situace byla zřejmě i ve zdobené keramice, kde jsme ovšem odkázáni na proměřování fragmentů; u okrajových střepů byly naměřeny průměry od 12 do 32 cm. Vyhodnocení velikostí nezdobené keramiky z tzv. časně slovanské osady II na Pohansku ukazuje, že domněnka I. BÓNY (1968, 42, 44), že malé tvary pražského typu jsou langobardského původu, zatímco slovanské nádoby pražského typu mají nejméně dvojnásobné rozměry, je zřejmě mylná.

SROVNÁNÍ SÍDLIŠTNÍ A HROBOVÉ KERAMIKY

Sídlištní a hrobovou keramiku časně slovanského a starohradištního období lze srovnávat z několika aspektů: z hlediska zachovalosti, velikosti, druhů, tvarů, zastoupení okrajů, výzdobných kombinací a zejména z hlediska spoluvýskytu jednotlivých druhů.

Srovnávat můžeme přirozeně jen nálezy z Pohanska, kde máme jak sídliště, tak pohřebiště. U nekropolí v lese Trnava a ve Staré Břeclavi neznáme sídlištní protějšky.

Pokud jde o zachovalost keramiky, skýtají pohřebiště nepochybně větší počet celých tvarů než sídliště, i když řada popelnic (kolem 57 %) byla vzhledem k mělkému uložení porušena orbou. Ze 48 popelnicových hrobů na Pohansku se zachovalo 21 celých nádob (39 %), 2 horní části (4 %) a zbytek (57 %) představovaly spodky (31 kusů). Naproti tomu z tamnějšího sídliště — z 82 objektů — bylo získáno jen 14 celých tvarů, 48 horních částí a 11 větších spodních částí nádob; jinak je třeba říct, že počet okrajových střepů a počet střepů z den je na sídlišti zhruba stejný (kolem 300 kusů). Vycházíme-li z toho, že horní části nádob mají zhruba stejné vypovídací schopnosti jako celé tvary, pak z hrobových celků skýtá 50 % plnohodnotný keramický materiál, kdežto sídlištní celky dávají až 75 % rovnocenných keramických jednotek.

Velikost hrobové a sídlištní keramiky byla ovlivněna rozdílným účelem, jemuž na obou druzích nalezišť sloužila. Na pohřebišti z Pohanska byla nezdobená časné slovanská keramika zastoupena hrnci o průměru okrajů 11–21 cm a o obsahu od necelého litru až po 6,8 litru; průměr se pohyboval u okrajů mezi 13–17 cm a v obsahu mezi 3–4 litry. Stejně i podunajská keramika z pohřebišť na Pohansku je reprezentována hrnci, jejichž průměr okraje kolísal mezi 10–19 cm a obsah mezi 0,96–4,5 litry; průměr okrajů byl mezi 14–16 cm a obsahu kolem 3 litrů. Průměrné velikosti hrnců na pohřebišti byly dány tím, že sloužily jako urny, pro něž obsah kolem 3 litrů optimálně vyhovoval. Jen výjimečně byla u dětského pohřbu použita menší nádoba; jinak i dětské pohřby bývaly uloženy v průměrně velkých popelnicích. V sídlištním materiálu je velikostní rozsah keramiky podstatně větší. U nezdobené keramiky průměry okrajů kolísají mezi 9,5–22 cm a obsahy mezi 0,86–9,7 litru, u podunajské keramiky se pohybují průměry okrajů mezi 12–32 cm a u celých nádob z tzv. osady II byly registrovány obsahy mezi 6–12 litry; podle naměřených průměrů okrajů musel však i u nich klesat obsah pod jeden litr. Tento velikostní a obsahový rozsah sídlištní keramiky odpovídá jejímu účelovému použití od keramiky stolové přes kuchyňskou až k zásobnicové.

Jak na pohřebišti tak na sídlišti na Pohansku jsou zastoupeny oba druhy časné slovanské keramiky, tj. nezdobená v ruce lepená a zdobená částečně obtáčená. Na pohřebišti bylo 28 % keramiky nezdobené a 72 % keramiky zdobené, bereme-li v úvahu všechny určitelné kusy. Na sídlišti nelze vzhledem k větší fragmentárnosti keramiky postihnout zastoupení jednotlivých druhů tak snadno a více méně přesně jako na pohřebišti. Vycházíme-li však z toho, že i nahodilost s jakou se podařilo ze sídlištního materiálu rekonstruovat celé tvary a horní, případně spodní části nádob, skrývá určitou zákonitost, ukazuje se, že nezdobená a zdobená keramika je na něm zastoupena rovnoměrněji: z 68 kusů úplně nebo podstatně rekonstruovaných nádob je 33 kusů (48,5 %) nezdobených a 35 kusů (51,5 %) zdobených. Tento rozdíl v zastoupení nezdobené a zdobené keramiky mezi pohřebišťem a sídlišťem je nutné přičíst na vrub skutečnosti, že na sídlišti jsou nálezové celky se smíšenou keramikou. To se na pohřebišťích vyskytne jen ojediněle (např. hr. 6) a v tomto smyslu je chronologické svědectví hrobové keramiky zkrácené.

V morfologickém složení keramiky se i na Pohansku projevil známý rozdíl mezi hrobovou a sídlištní keramikou. Zatímco na pohřebišti jsou zastoupeny jen tvary hrncovitě, na sídlišti jsou vedle nich i misky (3 kusy) a talíře (7 kusů). V zastoupení hrncovitých tvarů však není mezi pohřebišťem a sídlišťem rozdílu. V nezdobené keramice jsou tam i onde jak klasické vázovité tvary (na pohřebišti hr. 6 — *tab. 3:2*; na sídlišti obj. 75/VD, 4/V-XIV — *obr. 13:1; 15:2*), tak baňatější tvary typu II/2 (na pohřebišti hr. 38 — *tab. 11:5*; na sídlišti obj. 40/LŠ, 103/SP — *obr. 15:1, 3*) i tvary dvoukónické (na pohřebišti hr. 25 — *tab. 9:1*; na sídlišti obj. 50/LŠ, 3—4/V-III — *obr. 15:4, 5*). Ve zdobené keramice jsou zastoupeny nejvíce vejčité hrnce (na pohřebišti hr. 13, 20, 24, 28, 31 — *tab. 6:1; 7:4; 8:3; 9:4; 10:2*; na sídlišti obj. 15/VD, hrnec z kulturní vrstvy VD, obj. 50/LŠ — *obr. 14:1,6; 16:3*) někdy stlačené až k mísovitým tvarům (na pohřebišti hr. 6, 47 — *tab. 3:1; 13:1*; na sídlišti obj. 62/VD, 85/VD, 4/V-XIV — *obr. 14:2,4; 16:1*); soudkovité tvary jsou hojně na pohřebišti (hr. 8, 18, 34, 41, 48 — *tab. 4:3; 7:1; 10:4; 12:2; 13:2*), kdežto na sídlišti se budou zřejmě skrývat mezi nerekonstruovatelnými horními částmi nádob; bezpečně je tam nedovedeme rozlišit.

Úprava okrajů (*obr. 6B:a—c*) vykazuje jak v hrobové tak v sídlištní keramice

stejně tendence. U nezdobené časně slovanské keramiky na pohřebišti jsou okraje ze 40 % zaoblené (hr. 1, 6, 11, 32), z 20 % vodorovně seříznuté (hr. 35, 38) a ze 40 % kuželovitě seříznuté (hr. 3, 25, 44, 40); v tzv. osadě II byly okraje nezdobených nádob ze 36 % zaoblené, z 22 % vodorovně a z 42 % kuželovitě seříznuté. U zdobené keramiky bylo na pohřebišti 55 % okrajů zaoblených, 5 % vodorovně seříznutých a 40 % kuželovitě seříznutých, zatímco v tzv. osadě II bylo 85 % okrajů zaoblených, 20 % kuželovitě seříznutých a jen 3 % vodorovně seříznutých. U zdobené keramiky výrazně nabývalo převahy zaoblení okrajů a též okraj s hrdlem se proti nezdobené keramice výrazně prodloužil, takže horní části zdobených nádob nabyly výrazně esovitého profilu.

Též ve výzdobných motivech hrobové a sídlištní keramiky se jeví stejné tendence. Prakticky se na hrobové keramice objevily tytéž výzdobné kombinace (*obr. 6A:1-16*) jako na keramice sídlištní (*obr. 17*), a to zhruba ve stejném procentuálním zastoupení. Nejčastěji jsou to jedna, dvě až čtyři hřebenové vlnice mezi dvěma pásy vodorovných rýh; někdy horní či spodní pás rýh chybí, jindy naopak oddělují vodorovné pásy rýh každou vlnici. Objevují se i samy hřebenové vlnice ve dvou, třech a více řadách. Vpichy jsou sice v bohaté kombinaci uplatněny na dvou popelnicích (hr. 20 a 24), v mnohem pestřejších kombinacích jsou však uplatněny vpichy na sídlištním střepovém materiálu. Též šikmé a svislé svazky rýh jsou podstatně častěji aplikovány na sídlištní keramice než na popelnicích (jediný příklad se vyskytl v hr. 28 — *obr. 6A:11*). Poslední dva způsoby výzdoby známe v individuálních kombinacích na střepech (zpravidla neznáme celou původní kombinaci uplatněnou na úplně nádobě) a není třeba se jí v souvislosti se srovnáním sídlištní a hrobové keramiky zabývat.

Závěrem lze konstatovat, že mezi hrobovou a sídlištní keramikou časně slovanského a starohradištního období nebyly rozdíly. Hrobová keramika byla součástí keramiky sídlištní, její užší tvarová náplň byla dána pouze výběrem k funerálním účelům. Proto jsou v ní jen hrncovité tvary. Ve všech ostatních hlediscích byla sídlištní i hrobová keramika totožná.

OSTATNÍ HLINĚNÉ VÝROBKY

Patří k nim mazanice, která je vlastně masově používaným stavebním materiálem, dále pražnice a přesleny, které však byly zčásti i kamenné.

Mazanice se v tzv. osadě I vyskytla v 18 objektech (obj. 4, 5, 12, 15, 18, 22, 26, 31, 32, 33, 59, 60, 70, 72, 73, 75, 120/VD) a v tzv. osadě II v 6 objektech (obj. 25, 26, 31, 40, 50, 63/LŠ). Převažovaly amorfní kousky (v osadě II výlučně), v objektech osady I byly však i kusy jednostranně vyhlazené (obj. 5, 18, 19, 22, 31, 32, 72, 73, 75, 120/VD), oboustranně vyhlazené (obj. 5, 18, 70, 72/VD), s otisky prutů (obj. 75/VD) i trojúhelníkovitého průřezu (obj. 70, 73/VD), které dovolují uvažovat o stavební technice jednotlivých objektů (DOSTÁL 1975, 40—41).

Pražnice byly v úlomcích zjištěny v 9 objektech tzv. osady I (obj. 2, 15, 16, 32, 60, 61, 72, 85, 119/VD) a ve stejném počtu objektů osady II (obj. 11, 17/V-XIV, 25, 26, 28, 31, 50, 68, 69/LŠ). Šlo jak o části den, tak o části zaoblených okrajů. Značné množství zlomků bylo v obj. 26/LŠ a 68/LŠ, avšak ani v jednom případě nebylo možné rekonstruovat celý tvar. Podle masivnosti okrajových zlomků se

však zdá, že byly zastoupeny jak větší tak menší exempláře přibližně půlmetrové až metrové délky soudě podle mladších rekonstruovatelných kusů z Pohanska (DOSTÁL 1975, 175, tab. XXIV:7; týž 1979, 87, obr. 7, tab. XII:5; týž 1980, 147—148, obr. 2:3,4). Jak je patrné z výše uvedeného výčtu, vyskytují se prazhnice převážně v objektech hospodářského určení. Souvisí to zřejmě s jejich funkcí zařízení sloužícího ke skladování a sušení obilí. Naposled podal přehled literatury o nich a shrnul poznatky o jejich účelu, geografickém rozšíření, chronologii a kulturní příslušnosti v časně slovanských souvislostech J. ZEMAN (1976, 196—198). Některé nové aspekty jejich účelu přinesla diskuse o nich mezi pracovníky Archeologického ústavu ČSAV v Praze (BERANOVÁ 1979).

Přesleny v některých objektech tzv. osady I byly hliněné. Hliněný přeslen z obj. 5/VD byl nápadně plochý, dvoukónický, hladký (*obr. 18:13*); jeden přeslen z obj. 16/VD byl kónický, obvodově rýhovaný (*obr. 18:15*), druhý dvoukónický, hladký.

KAMENNÉ PŘEDMĚTY

Kamenné předměty představují zlomky žernovu, brousky, přesleny a úštěpy.

Žernov ze svoru rozříštěný na několik kusů byl v obj. 4/V-XIV s převážně nezdobenou keramikou. Celkové rozměry nebylo možné rekonstruovat, byla však zachycena část středového otvoru bez stop po papřici. Jediný nález žernovu zjištěný v osadě již ze značné části prokopané svědčí, že mlýny nebyly v každé domácnosti a sloužily širšímu kolektivu.

Brousky byly zjištěny v šesti objektech (15/VD, 16/VD, 17/V-XIV, 26/LŠ, 31/LŠ, 116/SP) a byly převážně z pískovce s kalcit-chloritickým tmelem. Zatímco většinu představovaly jen fragmenty (d 5,7—7,6 cm) nevelkých brousků (původní délka kolem 10 cm) destičkovitého tvaru s dvěma brusnými plochami, které mohly sloužit k přibrusování drobných nástrojů, brousek z obj. 31 byl velký (d 27 cm), amorfní, s třemi brusnými plochami a umožňoval broušení velkých nástrojů tak, že sám zůstával stabilní, jak o tom svědčí konkávní brusné plochy (DOSTÁL—ŠTELCL—MALINA 1971, 179, 182). K amorfním patřil i brousek z obj. 16/VD (*obr. 18:8*), zatímco v obj. 15/VD byl zlomek hranolovitého brousku. Brousky jsou nepřímým důkazem o používání železných nástrojů, které nacházíme poměrně vzácně.

Přesleny nalezené v obj. 4/V-XIV a 25/LŠ (*obr. 18:22—23*) byly kamenné. Kamenné byly i přesleny z obj. 5, 10, 15, 50, 59, 72/VD z tzv. osady I. Všechny přesleny byly dvoukónické; čtyři byly vodorovně rýhované (obj. 5, 15, 50, 59/VD — *obr. 18:9—12*), jeden hladký (obj. 10/VD — *obr. 18:14*) a další byly pestřeji zdobené: přeslen z obj. 72/VD zdobily pásy vodorovných rýh a mezi nimi široké svazky rýh (*obr. 18:16*), přeslen z obj. 4/V-XIV pásy vodorovných rýh a mezi nimi svislé rýžky (*obr. 18:23*) a přeslen z obj. 25/LŠ pásy rýh a mezi nimi jednoduché vlnice (*obr. 18:22*). Tyto výzdobné motivy jsou běžné i na časně slovanské keramice. Na existenci kamenných přeslenů na časně slovanských sídlištích na Volyni poukázali V. V. AULICH (1972, 80—82) a V. D. BARAN (1972, 54—55) a v Moldavsku si jich povšiml I. A. RAFALOVIČ (1971, 112; týž 1974, 104). Již dříve byly zjištěny též na Pohansku kromě časně slovanských i ve velkomoravských objektech (DOSTÁL 1975, 219—220).

Úštěpy z pazourku zjištěné v obj. 69/LŠ a 70/LŠ patřily zřejmě ke křesacím soupravám používaným při rozdělování ohně.

KOSTĚNÉ PŘEDMĚTY

Jediným druhem kostěných předmětů, které se zachovaly z časně slovanské osady na Pohansku, jsou hřebeny. Objevené fragmenty pocházejí ze tří trojdílných exemplářů. Je to poměrně značný počet, uvážíme-li, že z celých Čech je známo pouze 5 hřebenů ze všech časně slovanských lokalit.

Zlomek z obj. 6a/V-XIV patří k typu jednostranných hřebenů s táhlým, mírně obloukovitě klenutým držadlem (*obr. 18:20*). Nejstarší hřebeny tohoto typu se objevují na Moravě již v pozdní fázi předlangobardské etapy stěhování národů, někdy kolem roku 500, a vyskytují se i mezi nejpozdějšími langobardskými památkami datovatelnými do doby kolem roku 550, aniž zasahují do doby po roce 600 (TEJRAL 1975, 413; *týž* 1976, 71—72). Ve středoněmeckém materiálu je dokládán vývoj hřebenů tohoto typu od doby pozdněřímské až do 7. století (SCHMIDT 1971, 141—144). Hřeben tohoto typu byl nalezen i v jámě 126 v třetím časovém horizontu časně slovanského sídliště v Dessau-Mosigkau, kde se však předpokládá velmi rámcové datování do 7. století, aniž se vylučuje starší nebo mladší výskyt (KRÜGER 1967, 79, 113—114; *obr. 41:65*).

Další dva zlomky z obj. 50/LŠ (*obr. 18:26*) a z obj. 69/LŠ (*obr. 18:27*) patří k oboustranným hřebenům s plnými rovnými boky se slabě zaoblenými rohy a se zuby k okrajům se zkracujícími; dle typologie V. HRUBÉHO by patřily k I. typu (HRUBÝ 1957, 166—168). B. SCHMIDT sleduje jejich výskyt od druhé poloviny 5. století do 7. století (SCHMIDT 1961, 144). Do druhé poloviny 5. století, případně počátku 6. století patří oboustranné trojdílné hřebeny předlangobardského pohřebiště ve Velaticích, Mistříně a Vyškově (TEJRAL 1973, 301—332; *obr. 3:10; 4:13; týž* 1976, 14, *obr. 2:5*); známe je však i z velkomoravských hrobů ze Strážnice, Holásek, Starého Města (DOSTÁL 1966, 87), takže lze i u nás předpokládat jejich průběžný výskyt od doby pozdněřímské nejméně po sklonek střední doby hradištní, ponecháme-li stranou další období, které leží mimo okruh našeho zájmu. Průběžnost těchto hřebenů celým slovanskoavarským obdobím (7.—8. století) v Karpatské kotlině dosvědčují jejich nálezy na pohřebištích v Alattyánu (KOVRIK 1963, tab. XIV:77), Želovcích (ČILINSKÁ 1973, tab. 80:8; 92:34) aj.

Jestliže bychom jednostranný hřeben z obj. 6a/V-XIV mohli klást do 6. století, nejpravděpodobněji kolem jeho poloviny, bereme-li v úvahu fakt, že v inventáři objektu byl mezi 48 střepy pouze jeden primitivně zdobený a ostatní nezdobené, pak oboustranné hřebeny z obj. 50/LŠ a 69/LŠ bychom nemohli klást do předlangobardského období, nýbrž naopak do doby po jejich odchodu, tedy nejdříve do sklonku 6. a do 7. století. Na sklonek 6. až k polovině 7. století bychom mohli řadit obj. 50/LŠ, v němž jsou vedle zdobených střepů hojně zastoupeny i fragmenty nezdobené a v ruce vyráběné keramiky. Patrně do druhé poloviny 7. století by patřil obj. 69/LŠ, kde je značné procento střepů nesoucích dokonalou hřebenovou výzdobu.

KOVOVÉ PŘEDMĚTY

Nálezy kovových předmětů z časně slovanského sídliště na Pohansku jsou vzácné. Není to výjimečné: i na sídlišti v Březně bylo jen několik kovových předmětů (PLEINEROVÁ 1975, 73), stejně jako v Dessau-Mosigkau (KRÜGER 1967, 74—78, obr. 36, 41) nebo v Gorodku (PRICHODNJUK 1975, tab. XVII). V Něžvisku nebyl dokonce ani jediný kovový předmět (SMIRNOVA 1960, 222—238). Na druhé straně však svědčí o používání železných předmětů v tamnější osadě výskyt brouseků a nálezy strusky v obj. 22/VD, 17/V-XIV a 111/SP mluví přímo ne-li o místním hutnění železa, tedy aspoň o jeho kovářském zpracování na Pohansku již v časně slovanském období.

K nevýrazným železným předmětům patří fragment plochého pásku s hranolovitým výčnělkem (nýtem) na jedné straně z obj. 103/SP (*obr. 18:25*) a zlomek závěsného kování vědra z obj. 4/V-XIV (*obr. 18:24*), který je tak malý, že nedovoluje závěry o jeho celkovém tvaru a tudíž i o typologickém a chronologickém zařazení (KUDRNÁČ 1970b).

Jednoramennou skobou byla asi ohnutá hrotitá tyčinka z obj. 72/VD (*obr. 18:5*). Tyto skoby byly zatloukány do dřeva jen zčásti; jejich ohnuté rameno plnilo záchytnou a přidržovací funkci, např. k zavěšování různých předmětů, k zaklesnutí háčku u dveří apod. (KLÍMA 1980, 71). Nemají chronologické vypovídací schopnosti.

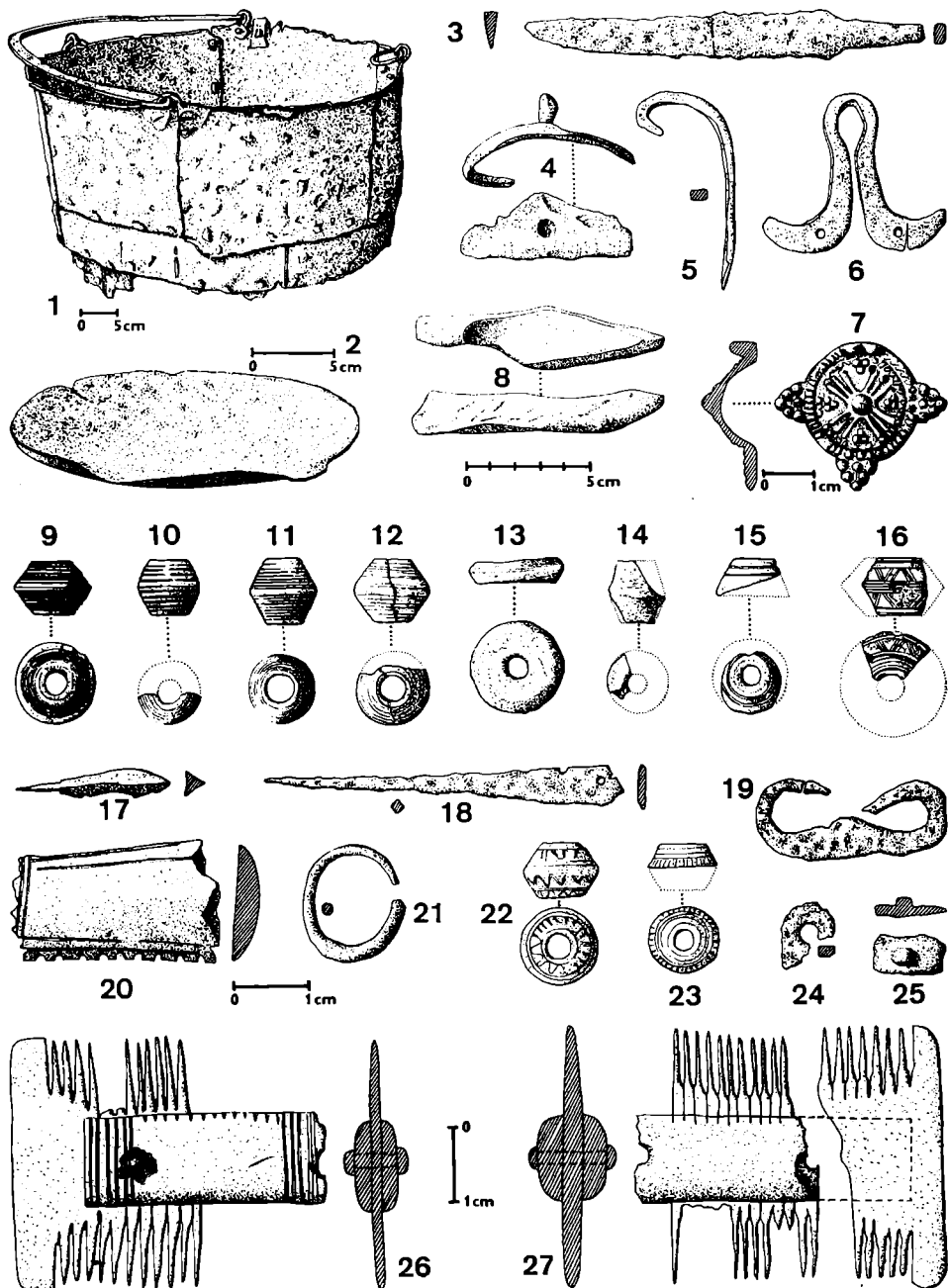
Nože se našly v obj. 59/VD a 120/VD (*obr. 18:3*). První byl fragmentární, druhý patřil k větším kusům (d 16 cm), které se někdy označují za zbraně (KOLČIN 1953, 72). Chronologicky jsou nevýrazné.

Železná kotle z obj. 47/VD (*obr. 18:1*), který obsahoval 8 střepů, mezi nimiž byl jeden se zaobleným okrajem a jeden s hřebenovou výzdobou vlnic a vodorovných rýh, odpovídající vyspělé podunajské keramice, mají nejbližší analogie v kotli z Moravského Jána, který byl původně datován v časovém rozmezí mezi koncem 7. až počátkem 9. století (EISNER 1941, 171); dnes se ustálil názor na jeho datování do sklonku 8. století (BIALEKOVÁ 1981, 123, obr. 38). Kotle z Pohanska skýtají tedy oporu pro datování III. — starohradištního — horizontu slovanské keramiky ze žárových hrobů a jim současných sídlištních objektů.

Železná miska (tzv. slezského typu (p 22 cm, v 2 cm) se objevila ve výplni objektu 36a (*obr. 18:2*). J. BUBENÍK dospěl k závěru, že na našem území se tyto misky začaly vyskytovat už od 7. století (1972, 542—567), což je v souladu se skutečností, že v obj. 36a/VD je smíšená časně slovanská keramika, tj. nezdobená se silně vyhnutými okraji a neuměle zdobená.

Závěsné kování z vědra z obj. 9/VD je vyrobeno z ploché ohnuté tyčinky se silně roztepanými a zvednutými konci s dvěma otvory po hřebec (d 6,3 cm; v 7,4 cm; *obr. 18:6*). Jde o typ kování v podobě tzv. vlašťovčího ocasu, který je hojně zastoupen na slovanskoavarském pohřebišti 7.—8. století v Děvínské Nové Vsi (EISNER 1952, obr. 8:4,6; 11:10; 30:2,5,9 aj.). Potvrzuje tedy stratigraficky naznačenou skutečnost (obj. 9/VD) je proříznut žlábkem navazujícím na palisádovou ohradu kolem kostela), že obj. 9/VD patří do předvelkomoravského období.

Trojhrbitá železná šipka s trnem z obj. 28/LŠ (*obr. 18:17*) není sice bezpečnou chronologickou pomůckou, neboť tyto tvary se vyskytují v celém slovanskoavarském období 7.—8. století (EISNER 1952, 294) i ve starším období (CHRISTLEIN 1972, pozn. 21) pod vlivem sarmatským (ABRAMOVA 1959, 62) a pro-

Obr. 18. Břeclav-Pohansko. Ukázky kamenných, kostěných a kovových předmětů z časně slovanského a starohradištního sídliště

1 – obj. 47/VD; 2 – obj. 36/VD; 3 – obj. 120/VD; 4 – čtv. A 19–73; 5, 16 – obj. 72/VD; 6 – obj. 9/VD; 7 – čtv. A 10–58; 8, 15 – obj. 16/VD; 9 – obj. 15/VD; 10 – obj. 50/VD; 11 – obj. 59/VD; 12, 13 – obj. 5/VD; 14 – obj. 10/VD; 17 – obj. 28/LŠ; 18 – obj. 116/SP; 19 – obj. 26/LŠ; 20 – obj. 6a/V–XIV; 21 – obj. 63/LŠ; 22 – obj. 25/LŠ; 23, 24 – obj. 4/V–XIV; 25 – obj. 103/SP; 26 – obj. 50/LŠ; 27 – obj. 69/LŠ.

nikají do střední Evropy prostřednictvím hunsko-gótským (WERNER 1956, 49); ojediněle přežívají i do období velkomoravského (DOSTÁL 1966, 73). Proto přítomnost šipky tohoto typu v obj. 28 LŠ jej sice přesněji nedatuje, není však v rozporu s jeho zařazením do časně slovanského období.

Šipkovitý předmět z obj. 116/SP (*obr. 18:18*) se tvarem i velikostí nápadně podobá předmětu z chaty 27 v Dessau-Mosigkau z druhé sídlištní fáze, tj. asi z druhé čtvrtiny 7. století (KRÜGER 1967, *obr. 36:8*). Tam je ovšem řazen k tulejkovitým šípkám, avšak kresba ani velikost předmětu o správnosti této interpretace nepřesvědčují. Též uvedený předmět z Pohanska je na šípku příliš veliký; snad by mohlo jít o hrot drobného oštěpu zasazeného do dřevce pomocí řapu.

Železná ocílka s očkovitě zahnutými rameny z obj. 26/LŠ (*obr. 18:19*) se liší od jednoduchých velkomoravských ocílek z Pohanska, které mají trojúhelníkovitý tvar (KALOUSEK 1971, *obr. 116:5; 280:9; DOSTÁL 1970a, obr. 12:11; týž 1975, obr. 46:10*). Typologicky se tato ocílka blíží starším tvarům se zesíleným středem a s krátkými rameny stočenými na koncích do oček, jak je známe např. z žárového hrobu z Velatic, který J. POULÍK uvádí do kontextu s první polovinou 6. století (1948, 91–92; *obr. 25:11*). Ocílka z obj. 26/LŠ je ovšem vyvinutější a tudíž patrně o něco mladší.

Bronzová kroužkovitá náušnice z obj. 63/LŠ (*obr. 18:21*) patří k průběžným typům datovaným mezi 7.—13. století (MUSIANOWICZ 1948/49, 121–126, 189).

V souvislosti s pojednáním o kovových předmětech souvisejících s časně slovanským a starohradištním osídlením nemůžeme pominout dva nálezy z areálu dvorce (tzv. osady I) — háčkovitou ostruhu a matrici na výrobu hvězdicovitých závěsků.

Železná háčkovitá ostruha (ze čtverce A 19—73) z plochého pásku nad bodcem trojúhelníkovitě rozšířeného; ramena jsou silně rozevřená a konec jednoho je hákovitě zahnut, u druhého je odlomen; krátký dvoukónický bodec je vsazen do vrcholu oblouku (š 6,9 cm; v 4,3 cm — *obr. 18:4*). Typologicky jde o velmi primitivní tvar s páskovými rameny, který má své počátky již v době římské (JAHN 1921, 82, Abb. 85). Mezi slovanskými háčkovitými ostruhami uvádí J. ŽAK kusy s páskovými rameny u varianty B, kterou datuje do druhé poloviny 6. století; nejbližší analogie pochází z Mniszek (1959, 50, 72—73, 82, tab. III:6). Tato ostruha se odlišuje od nálezu z Pohanska vyššími rameny. Vzhledem k tomu, že výška oblouku je významným typologickým znakem ostruh, mohl by být exemplář z Pohanska starší.

Matrice na lisování hvězdicovitých závěsků k náušnicím typu Čad-javica-Martynovka byla odlita z bílého kovu. Její vypouklý střed je ukončen půlkulovitým výčnělkem a rozdělen trojitými plastickými lištami na čtyři pole, v jejichž spodní části je trojúhelník ze tří kuliček a nezřetelná příčně členěná obvodová lišta. Poněkud širší rýhovaná lišta jde po celém vnějším obvodu, přerušeném v horní části dvěma výčnělky. Z obvodu terče vyčnívají tři lité hrozníčky sestávající ze šesti kuliček. Revers je hladký. Klenba je na třech místech proděravělá v důsledku koroze a konzervace (v 2,94 cm; š 3,5 cm; síla 1,1 cm; *obr. 18:7*). Matrice byla objevena při vybírání zeminy na vnitřní ploše přístavku kostela. Bronzová matrice k výrobě hvězdicovitých závěsků k náušnicím pochází z depotu v Biskupiji u Kninu (KOROŠEC 1958, 31, tab. IIA:2). Vzor této matrice je poněkud odlišný. Hledat přesné analogie nemá smyslu, neboť hvězdicovité náušnice

se vyráběly v celé řadě dílen v několika teritoriálních okruzích východní, střední a jižní Evropy. Náušnice tohoto typu patří k tzv. martynovské kultuře 7.—8. století (VINSKI 1952, 29—56; BEREZOVEC 1952, 109—119; SVOBODA 1953, 33—108; ARTAMONOV 1970, 119—132). Matrice tedy souvisí s mladším časně slovanským nebo starohradištním horizontem. Pokud nejde o náhodně ztracený předmět, je matrice dokladem, že se již tehdy v areálu Pohanska rozvíjela klenotnická výroba.

